

RENDESZET - TUDOMÁNY - AKTUALITÁSOK

A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével

KONFERENCIAKÖTET 2022

Rendészet-Tudomány-Aktualitások
2022

Szerkesztette:
Baráth Noémi Emőke
Mezei József

Konferenciakötet

A kötetben megjelent tanulmányok szakmai lektorai:

Dr. Balla József
Dr. Szendrei Ferenc
Dr. Sallai János
dr. Simon Béla
Dr. Mátyás Szabolcs

Online kötet ISBN 978-615-6457-06-6

Kiadó:
Doktoranduszok Országos Szövetsége,
Budapest

2022
Minden jog fenntartva.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKÉZELŐ

Nemzeti
Tehetség Program

DOSZ

doktoranduszok
országos
szövetsége

Szervezők:

Doktoranduszok Országos Szövetsége, Rendészettudományi Osztály

Nagy Ivett - osztályelnök

Gál Erika

Baráth Noémi Emőke

Mezei József

Kalmár Ádám

Németh Ágota

Erdélyi Katalin

Suhajda Attila

Felföldi Péter

Schmidt Laura

Tartalom

Herczeg Mónika - A tagállamok legkülső régióinak kapcsolata a Schengeni térséggel	8
Ivanics Zsófia - Szelektív körkép a fogvatartotti munkáltatás európai rendszereiről és gyakorlatairól	26
Kovács Gábor - A pilóta nélküli repülő eszközök (drón) határőrizeti alkalmazásának lehetőségei	39
Hakim Alasgarov - Azerbaijan's smart cities/villages concepts for Karabagh region. How real and doable to lead to success?	55
Zsákai Lénárd - A schengeni értékelési mechanizmus reformja	71
Bak Gerda és Reicher Regina - A vállalkozások és a digitális fejlődés	84

Ivanics Zsófia¹

Szelektív körkép a fogvatartotti munkáltatás európai rendszereiről és gyakorlatairól

Selective overview of prison labour systems and practices in Europe

Absztrakt

A fogvatartottak munkáltatása a büntetés-végrehajtási rendszerek általánosnak számító eleme, amely a börtönrendszerek többségében munkakötelezettség formájában van jelen. A munkáltatási rendszerek vonatkozásában meglehetősen kevés átfogó, több országot vizsgáló kutatás létezik. Ennek egyik legfőbb oka a büntetés-végrehajtással kapcsolatos kutatások megvalósításának nehézségeiben rejlik. Az adatgyűjtést illetően az adatok és információk hozzáférhetősége, az elemzés kapcsán pedig a jogszabályi környezet és a szervezeti sajátosságok sokfélesége jelenthet kihívást. Az elérhető források között is különösen ritka azoknak a vizsgálatoknak a köre, amelyek nem országbemutatókra, hanem szisztematikus összehasonlításra épülnek. Szisztematikus összehasonlító vizsgálatok hiányában a fogvatartotti munkáltatás közelmúltbeli tendenciái elsősorban nemzetközi szervezetek és kezdeményezések jelentéseire, illetve néhány átfogóbb jellegű vizsgálatra, valamint ezen források megállapításait ismertető áttekintő jellegű tanulmányokra támaszkodva tárhatóak fel. A tanulmány célja, hogy a felsorolt forrástípusok alapján egyfajta áttekintést nyújtson az európai fogvatartotti munkáltatás rendszerek működésének legfontosabb aspektusairól, közös és egyedi sajátosságairól. E célból röviden ismertetem a fogvatartotti munkáltatás 1950-es évekbeli szabályozási és szervezeti kereteinek főbb vonásait, majd az 1990-es évek közepétől tartó időszak fejleményeit tárgyalom.

Kulcsszavak: büntetés-végrehajtás, fogvatartotti munkáltatás, európai kitekintés, jogi keretek, munkáltatási rendszerek

Abstract

Prison labour is a common feature of prison systems and as a rule of thumb, it is mandatory for sentenced inmates (which means that a prison sentence in most cases involves the obligation to work). There are only a few systematic comparative studies available on prison labour, since data collection regarding criminal justice and prison systems is a rather demanding task, and the comparability of such data due to the diversity of different national legal frameworks may also cause difficulties. Even among the available sources, studies based

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem (Rendészettudományi Doktori Iskola)

on systematic comparisons rather than country profiles are particularly rare. In the absence of systematic comparative studies, recent trends in prisoner labour practices can be explored mainly by relying on reports of international organisations and projects, and on the few comprehensive studies available in the field. In the presentation, I will summarise the most important features and changes in European systems of prisoner labour based on the types of sources mentioned before. To this end, I briefly outline the main features of the regulatory and organisational framework of prisoner labour system of the 1950s, and then discuss the recent developments since the mid-1990s.

Keywords: prison system, prison labour, European perspectives, legal frameworks, prison labour regimes

Bevezetés

A fogvatartottak munkáltatása a büntetés-végrehajtási rendszerek általánosnak számító eleme, amely a börtönrendszerek többségében munkakötelezettség formájában van jelen (Juhász, 2001) Széleskörű elterjedtsége ellenére azonban ma is számos dilemma társul hozzá: ideértve egyebek mellett (1) a büntetés-végrehajtási intézetben végzett munka jogként, avagy kötelezettségként való megközelítésének feszültségét, a munkalehetőségek biztosításának, a munkaformák meghatározásának, illetve a szervezeti-működési és gazdálkodási keretek kialakításának kihívásait, valamint (3) a fogvatartottak jogi helyzetének, díjazásának vagy éppen a társadalombiztosításhoz való hozzáféréseinek kérdéseit. A munkáltatási rendszerek vonatkozásában – elsősorban a kutatási hozzáférés korlátai, a szabályozási környezet eltérései és az összehasonlíthatóság ezzel kapcsolatos nehézségei miatt – meglehetősen kevés átfogó, több országot vizsgáló kutatás létezik. A tanulmány célja, hogy a felsorolt forrástípusok alapján az itt említett dilemmák érintésével egyfajta áttekintést nyújtson az európai fogvatartotti munkáltatás rendszerek működésének legfontosabb aspektusairól, közös és egyedi sajátosságairól. E célból röviden ismertetem a fogvatartotti munkáltatás 1950-es évekbeli szabályozási és szervezeti kereteinek főbb vonásait, majd az 1990-es évek közepétől tartó időszak fejleményeit tárgyalom.

Röviden az elérhető forrásokról

Ahogy arra a bevezetőben már röviden utaltam, a fogvatartotti munkáltatást érintően meglehetősen kevés összehasonlító vizsgálat áll rendelkezésre. Ami a kortárs gyakorlatokat illeti, a fogvatartotti munkáltatás közelmúltbeli tendenciái elsősorban nemzetközi szervezetek és kezdeményezések (HEUNI, IPPF, EPO, ECOPRIS) jelentéseire, illetve néhány átfogóbb jellegű vizsgálá-

latra (például: UN, 1955; van Zyl Smit-Dünkel, [1999] 2018a); Shea, 2007; Tak-Jendly, 2008; Burik, 2010; Maculan-Ronco és Vianello, 2013; Kantorowicz-Reznichenko, 2015; Neves-Reis és Leitao, 2015), valamint ezen források megállapításait ismertető áttekintő jellegű tanulmányokra (például: Nagy, 1990; Kövér, 1993, 1994; Juhász, 2001; Simon, 2005; Pallo, 2010) támaszkodva tárhatóak fel. A fogvatartotti munkáltatás európai gyakorlatainak feltérképezéséhez ezen kívül adalékot szolgáltat az alapvető jogok biztosának 2012-es vizsgálata, amelynek keretében a biztos megkeresést intézett az egyes európai ombudsmanokhoz, a hatályos nemzetközi gyakorlatok megismerése érdekében. A megkeresés egyebek mellett a munkavégzési kötelezettség fennállására, a munkáltatási formák jellegére és a fogvatartotti munkavégzés szabályozási kereteire, a díjazás kérdéskörére, a fogvatartottak biztosítási jogviszonyára, valamint a munkavégzéshez kapcsolódó jogokra és kötelezettségekre is kiterjedt.

A téma nemzetközi vizsgálata szempontjából az említett forrásokon belül kiemelkedően fontosnak tekinthető az ENSZ fogvatartotti munkáltatással foglalkozó 1955-ben készült jelentése, amely az egyik első² és mind a mai napig az egyik legátfogóbb komparatív elemzés ezen a területen. A téma alaposabb vizsgálatának szükségessége a bűnmegelőzéssel és büntető igazságszolgáltatással foglalkozó területhez kapcsolódóan már 1949 óta az ENSZ napirendjén volt. Mi több, pár év múlva az a javaslat is megfogalmazódott, hogy a kérdéskör szerepeljen az első 1955-re kitűzött ENSZ Kongresszus napirendjén.

Ennek előkészítése keretében sor került egy átfogó vizsgálat megvalósítására, amely három fő dimenzióban vizsgálta a fogvatartotti munkáltatás gyakorlatait: (1) a fogvatartotti munkáltatás jogalapja és céljai, (2) a gazdasági és szervezeti keretei, valamint (3) szociális dimenziói. Az adatfelvételre kérdőív formájában, az ENSZ és az ILO képviselői közvetítése révén került sor. A felmérés keretében összesen 38 ország (köztük 15 európai állam) szolgáltatott információt. A vizsgálat kérdései többek között a fogvatartotti munkáltatás szabályozásának jogi hátterét és deklarált céljait, a munkáltatás szervezeti kereteit, különös tekintettel a piaci szereplők esetleges részvételére, a fogvatartotti munka és a szabad munka feszültségéből eredő esetleges kihívások kezelésének mikéntjét, a fogvatartotti munkavégzés (munka)jogi státuszát, továbbá a dolgozó fogvatartottak díjazásának és biztosítási jogviszonyának kérdéskörét.

2 Maga a jelentés két, nemzetközi szervezetek által készített előzményvizsgálatot említ, amelyek részben vagy egészben a fogvatartotti munkáltatás témakörével foglalkoznak. Az egyik az ILO International Labour Review című szaklapjában jelent meg 1931-32-ben, a másik pedig a Büntető- és börtönügyekkel foglalkozó nemzetközi bizottság (International Penal and Penitentiary Commission) közlönyének IV. és VI. Számú különkiadása, amely 29 ország büntetési rendszerének bemutatása során egyebek mellett a fogvatartotti munkáltatás területét is érinti.

A téma vizsgálata szempontjából további értékes információkat és analitikus szempontok szolgáltatót a Dirk van Zyl Smit és Frieder Düinkel szerkesztésében 1999-ben megjelent *Börtönmunka: Megváltás vagy rabszolgaság. Nemzetközi perspektívák (Prison Labour: Salvation or Slavery? International Perspectives)* című kötet, amely tizenhárom ország büntetés-végrehajtási munkáltatási rendszerének bemutatásán mentén járja körül a fogvatartotti munkáltatás legégetőbb kérdéseit. A kötetet 2018-ban ugyan újra kiadták, az új kiadás azonban változatlan tartalommal és adatokkal közli az eredeti írásokat. Az első kiadás megjelenését követően magyar nyelven Juhász Zsuzsanna (2001) készített összefoglaló tanulmányt a börtönmunka nemzetközi áttekintéséről, amely egyebek mellett a szóban forgó kötet anyagát is feldolgozza. Ezenkívül átfogó bemutatást tartalmaz az IPPF börtönpolitikával és fogvatartotti jogokkal foglalkozó kollokviumának összefoglaló anyaga (Tak-Jendly, 2008), amelynek fogvatartotti munkáltatást érintő vonatkozásáról 2010-ben Pallo József közölt átfogó magyar nyelvű áttekintést (Pallo, 2010).

A következőkben a felsorolt források alapján foglalom össze a fogvatartotti munkáltatási rendszerek legfontosabb jellemzőit és változásait. Ennek keretében röviden ismertetem a fogvatartotti munkáltatás 1950-es évekbeli szabályozási és szervezeti kereteinek főbb vonásait, majd részletesebben tárgyalom a 1990-es évek közepétől tartó időszak fejleményeit. Ahogy azt a tanulmány címe is jelzi, az áttekintés szükségszerűen szelektív, azaz a rendelkezésre álló források hiányában nem tér ki valamennyi európai ország fogvatartotti munkáltatási rendszerének bemutatására. Fontos továbbá megjegyezni azt is, hogy az egyes adatfelvételek időpontjának és a gyűjtött információk körének eltérései a szisztematikus összehasonlítást nem teszik, így az itt bemutatott leírások kizárólag arra alkalmasak, hogy általános láttelepet nyújtsanak a fogvatartotti munkáltatási rendszerek működésének fontosabb aspektusairól, közös és egyedi sajátosságairól.

Az 1950-es évek közepe

Az ENSZ jelentés beszámolója alapján az 1950-es évek közepén a fogvatartottak munkavégzése az adatot szolgáltató európai országok közül törvény vagy büntetés-végrehajtás jogszabály alapján kötelező volt Ausztriában, Belgiumban, Finnországban, Görögországban, Írországon, Olaszországban, Luxemburgban, Jugoszláviában, Franciaországban, valamint az Egyesült Királyságban. Néhány országban az általános munkakötelezettség alóli kivétel hatálya alá tartoztak a rövid ítélettel rendelkező fogvatartottak (Ausztria, Luxemburg, Norvégia), illetve a politikai foglyok (Belgium, Franciaország). Már az 1950-es években is voltak olyan államok, amelyek adminisztratív szabályozásaikban a fogvatartotti munkáltatás kapcsán a kötelezettség mellett a munkához való jogot is hangsúlyozták (Franciaország, Hollandia, Svájc),

sőt, akadt olyan ország is, ahol a fogvatartottak munkához való jogát törvényi szinten is rögzítettek (Dánia, Norvégia, Svédország). A vizsgált időszakban a jogerős ítélettel nem rendelkezőkre nézve a munkavégzés a legtöbb országban nem volt kötelező, ugyanakkor biztosított sem (UN, 1955).

Ami a fogvatartotti munkáltatás deklarált célrendszerét illeti, ezt az országok többségében szintén jogszabály rögzítette. A felmérésben részt vevő országok túlnyomó többsége a fogvatartotti munkáltatást a reintegrációs célok mentén határozta meg, elsődleges funkciónak tekintette hasznos munka és szakmai tapasztalatszerzés lehetőségének biztosítását, elősegítendő ezáltal a szabadulás utáni beilleszkedést. Bizonyos országok ezen kívül további célokat is megfogalmaztak: Belgium, Görögország és Írország a fogvatartotti munkáltatás gazdasági szerepét és a termelési szempontok fontosságát is rögzítette, a finn és a holland szabályozás pedig kitért a fogvatartottak munkavégzéshez kapcsolódó készségeinek és képességeinek szinten tartására (UN, 1955).

A munkáltatás jogalapja és céljai mellett az ENSZ jelentés másik fontos fókuszterületét a munkáltatás gazdasági és szervezeti keretei felmérése jelentette. A vizsgálat készítő alapvetően 5 klasszikus fogvatartotti munkáltatási rendszert különítettek el. A vizsgálat során gyűjtött információk alapján a fogvatartotti munkáltatás kereteit már az 1950-es években is több szervezeti forma együttes működése határozta meg. Az egyetlen olyan szisztéma, amely a felmérésben résztvevő országok mindegyikében jelen volt: a belső piacra (azaz a börtön saját szükségleteinek kielégítésére vagy állami felhasználásra) termelő szervezeti konstrukció. Ennek a szervezeti formának a 20. század első harmadára kialakult dominanciája elsősorban a fogvatartotti munka és a szabad munka feszültségének kezelésére nyomán bontakozott ki. Minde mellett azonban a válaszó országokban nem volt olyan büntetés-végrehajtási rendszer, amely ne működtetett volna a piaci szereplők bevonására építő (bérleti, bérbeadási, vagy vállalkozási) munkáltatási formákat. Ezek közül is kiemelkedett Franciaország, ahol a munkáltatásban résztvevő fogvatartottak fele valamilyen piaci szereplők bevonása mellett megvalósított szervezeti forma keretében dolgozott. Ezen kívül Ausztriában, Belgiumban és Svédországban mutatkozott még hasonlóan hangsúlyosnak a piaci szereplők bevonása a fogvatartottak munkáltatási rendszerek működtetésével kapcsolatban (UN, 1955). Az egyes szervezeti formák előfordulását a vizsgált országok szerinti bontásban a 1. számú Táblázat mutatja be.

	PIACI SZEREPLŐ BEVONÁSA MELLETT MEGVALÓSÍTOTT SZERVEZETI FORMÁK			PIACI SZEREPLŐ BEVONÁSA NÉLKÜL MEGVALÓSÍTOTT SZERVEZETI FORMÁK	
	Bérelti forma	Bérbeadási forma	Vállalkozási forma	Szabad piacra termelő állami forma	Belső piacra termelő állami forma
Ausztria	X	X		X	X
Belgium		X	X		X
Dánia	X			X	X
Finnország		X	X		X
Franciaország	X	X	X	X	X
Görögország				X	X
Írország					X
Olaszország				X	X
Luxemburg					X
Hollandia	X	X	X		X
Norvégia		X		X	X
Svédország		X	X	X	X
Svájc				X	X
Egyesült Királyság	X		X		X
Jugoszlávia					X

1. táblázat A fogvatartotti munkáltatási rendszerek szervezeti formái az ENSZ 1955-ös felméréseben szereplő európai országok által szolgáltatott adatok alapján (Forrás: UN, 1955)

A jelentés készítői az 5 klasszikus forma mellett megemlítik a közmunka jellegű (jellemzően építési és tájvédelmi munkákra kiterjedő) munkáltatás. Az ilyen jellegű munkáltatás az adatot szolgáltató országok többsége esetében csupán a fogvatartottak néhány százalékát érintette. Kivételnek számított Finnország és Svédország, ahol a vizsgált időszakban a fogvatartottak mintegy 18-19%-a dolgozott építési vagy tájvédelmi közmunka keretében. (UN, 1955) Az ENSZ vizsgálatában érintett harmadik meghatározó terület a fogvatartotti munkáltatás szociális dimenziója volt, értve ezalatt a fogvatartotti munka díjazásának és a fogvatartottak biztosítási jogviszonyának kérdéseit. A munkáért kapott fizetség általánosságban véve meglehetősen csekély, szinte minden ország esetében töredéke piaci munkabéreknek. Ahogy a jelentés fogalmaz: kétséges, hogy a jelenlegi díjazási gyakorlat a fogvatartottak szempontjából valódi pénzügyi jelentőséggel bírna. A fogvatartottaknak fizetett munkadíj

mértéke adott esetben a fogvatartott szakképzettségétől (kivéve Finnország, Franciaország, Írország és az Egyesült Királyság), magaviseletétől (kivéve: Belgium, Franciaország, Görögország, Írország, Olaszország) vagy az ítélet jellegétől (csak: Finnország, Franciaország, Norvégia). Ezen kívül a díjazás mértékét befolyásolhatta még az is, hogy a fogvatartott büntetésének mely szakaszában jár (csak: Dánia, Finnország) (UN, 1955).

A munkadíj vizsgálatához szorosan kapcsolódik a keresmény feletti rendelkezés kérdése. A vizsgált időszakban az adatot szolgáltató büntetés-végrehajtási szervezetek többsége a fogvatartottak keresményét 2-4 meghatározott részre bontotta, az egyes részek felhasználását pedig világosan előírt célokhoz kapcsolta. A keresmény egy része felett a fogvatartottak minden ország esetében szabadon rendelkezhetek, annak összegét a büntetés-végrehajtási intézeten belül elérhető élvezeti cikkek megvásárlására fordíthatták. Ugyancsak minden országra kiterjedő gyakorlatnak számított már ebben az időszakban is a szabadulást követő élet megkönnyítését célzó kötelező előtakarékosság. A tartási költségekhez (elhelyezés, élelmezés, ruházat stb.) való hozzájárulás követelménye azonban egyáltalán nem számított általánosnak. Ezt a gyakorlatot a vizsgált országok közül kizárólag Belgium és Franciaország alkalmazta. Hasonló levonást eszközöltek ugyan Finnországban, Hollandiában, Norvégiában és Svédországban is, de ezekben az országokban az intézeti költségekhez való kötelező hozzájárulás kizárólag a szabadulás előtti álló, a börtönfalakon kívül, piaci béreket közelítő fizetségért munkát végző fogvatartottakra vonatkozott. A jelentés határozottan egy letűnt kor (a 17-18. századi helyhatósági börtönök, valamint javító- és fenyítőházak díjrendszerére emlékeztető) maradványának, a jelenlegi reintegrációs célokkal nehezen összeegyeztethető gyakorlatnak minősíti az intézeti költségekhez való hozzájárulás megkövetelését. Külön kiemeli, hogy ez a fajta gyakorlat az 1950-es évek közepén már inkább csak a kevésbé fejlett, Európán kívüli országok büntetés-végrehajtási gyakorlatára volt jellemző (UN, 1955).

Végezetül, az ENSZ-felméréshez kapcsolódóan szólni kell még fogvatartottak társadalombiztosítási jogosultságairól, pontosabban inkább azok hiányáról. A legtöbb országban a fogvatartottak munkavégzése az 1950-es években sem tartozott a szabad munkavállalókra vonatkozó munkajogi szabályozás hatálya alá, így dolgozó fogvatartottak a társadalombiztosítás jelentette szociális védelemre ekkor is korlátozottan voltak jogosultak. A vizsgált időszakban baleset és munkakörrel összefüggő megbetegedés esetére (Görögország és Írország kivételével) a fogvatartottak számára minden ország biztosított bizonyosfajta kompenzációt méltányossági alapon (Ausztria, Belgium, Norvégia, Egyesült Királyság), vagy törvényben által meghatározott biztosítási sémákon keresztül. Az 1950-es évek közepén a dolgozó fogvatartottak az öregségi nyugdíjhoz kizárólag három országban, Finnországban, Olaszországban és Svájcban szerezhettek jogosultságot (UN, 1955)

Az 1990-es évek közepétől napjainkig

A jogerősen elítélt fogvatartottak számára a munkáltatásban való részvétel a jogszabályokban rögzített néhány kivételtől eltekintve (például várandósság, idős kor, egészségügyi állapot, ítélettel nem rendelkező fogvatartottak esetében) a legtöbb ország gyakorlatában manapság is kötelező (Kövér, 1993, 1994; Lőrincz-Nagy, 1997; Pallo, 2010, AJB, 2012), így többek között Svájcban, Ausztriában, Angliában és Walesben, Lengyelországban, Szlovákiában, Finnországban, Csehországban, Dániában, Svédországban, Németország egyes tartományaiban és Hollandiában. Annak ellenére azonban, hogy a jogszabályok a legtöbb esetben munkakötelezettséget írnak elő, a valóságban ez messze nem minden esetben érvényesül, elsősorban a munkalehetőségek, illetve a termelési kapacitások korlátozottsága miatt. (Juhász, 2001; van Zyl Smit-Dünkel, [1999] 2018b).) Finnországban és Németországban a fogvatartottak választhatnak, hogy munkát végeznek, vagy oktatásban vesznek részt. A munka visszautasítása Finnországban, Franciaországban, Angliában és Walesben nem von fegyelmi vétséget maga után. (Kantorowicz-Reznichenko, 2015)

A kötelezettség mellett a holland szabályozásban a munkához való jogi is megjelenik. Ennél is kivételesebbnek számít például Spanyolország esete, ahol a büntetés-végrehajtási jogszabály a fogvatartottak munkakötelezettsége helyett, a munkához való jogot rögzíti, igaz, e jog érvényesítésének lehetséges korlátaival együtt. (Pallo, 2010) Spanyolországhoz hasonlóan Franciaország, Dánia, Görögország és Románia is a munkához való jog felől közelítve jelöli ki a munkáltatás szerepét, a munkavégzés a fogvatartottak számára elsősorban lehetőségként van jelen a büntetés-végrehajtásban (Juhász, 2001; Pallo, 2010). A munkához való jog érvényesítése és érvényesíthetősége a büntetés-végrehajtás keretei között meglehetősen vitatott kérdés, méghozzá elsősorban a falakon túli munkaerőpiaci helyzet, a szabad munkavállalókat esetlegesen sújtó munkanélküliség miatt. (van Zyl Smit-Dünkel, ([1999] 2018a). Görögország, Spanyolország és Románia büntetés-végrehajtási rendszerében a munkavégzéshez kapcsolt ösztönzőként jelen van egy olyan szabályozás is, amely a ledolgozott napok arányában teszi lehetővé a szabadságvesztés-büntetés hosszának lerövidítését. Romániában 5 ledolgozott nap után 1 nappal, Spanyolországban 2 munkanaponként 1 nappal, Görögországban pedig 1 munkával töltött nap után 1,5-2 nappal lesz rövidebb az ítéleti tartam (Juhász, 2001; Pallo, 2010).

Ami a munkáltatásban részt vevő fogvatartottak arányát illeti, a 1990-es évek közepén a munkáltatási ráta meglehetősen széles skálán (14% és 82% között mozgott) (Walmsley, 1997). Az ekkor vizsgált országok közül Ausztria, Ciprus, Szlovénia és Portugália foglalkoztatási rátája haladta meg a 60%-ot, tizenkét ország pedig azt az információt szolgáltatta, hogy a börtöneikben fogva tartott elítéltek több mint 20%-a azért nem jut munkához, mert a bün-

tetés-végrehajtási szervezet nem tud megfelelő számú munkalehetőségek biztosítani. (Walmsley, 1997; Juhász, 2001) Két 2015-ben megjelent tanulmány adatai szerint a 2010-es évek első felében a munkáltatási ráta Romániában 27% Portugáliában 35%, Finnországban 40%, Belgiumban 45% (Kantorowicz-Reznichenko, 2015; Neves-Reis-Leitao, 2015), Lettorszáiban 19%, Olaszországban 20%, Franciaországban 28%, Lengyelországban pedig 30% volt. (Maculan-Ronco-Vianello, 2013) Ugyanebben a periódusban Magyarországon a fogvatartottak 50%-a vett részt büntetés-végrehajtási munkáltatásban. A fogvatartotti ráta 1994 és 2013 között alakulását az európai országok egy részére vonatkozóan az 5. számú Táblázat mutatja be.

	FOGVATARTOTTI MUNKÁLTATÁSI RÁTA ALAKULÁSA EURÓPA EGYES ORSZÁGAIBAN			
	1994	1996	2001	2013
Anglia és Wales		14%		
Lettország	42%	17%	30%	19%
Lengyelország	27%	28,4%	27%	
Románia	23,5%	31,1%	41%	27%
Csehország	50%	41%	45%	
Franciaország		41%		28%
Szlovákia	62%	45,6%	58%	
Belgium		46%		45%
Észtország		46,5%	28%	
Finnország		54%		40%
Németország		57,9%		
Norvégia		65%		
Portugália		68,9%		
Ausztria		74%		
Szlovénia	70%	82,2%	66%	
Horvátország	70%		45%	30%
Spanyolország	22,4%		~27%	

2. táblázat A fogvatartotti munkáltatási ráta alakulása 1994 és 2013 között Európa egyes országaiban (Forrás: Walmsley, 1997; Kantorowicz-Reznichenko, 2015; Neves, Reis, & Leitao, 2015; Maculan, Ronco, & Vianello, 2013)

A szervezeti keretek vonatkozásában a közelmúltból nem állnak rendelkezésre részletes adatok, annyi azonban elmondható, hogy manapság is az állami irányítás alatt álló börtönipari vállalatok és a piaci szereplők bevonására építő munkáltatási formák együttes jelenléte jellemző, ahol azonban többnyire az

állami igazgatású munkáltatási formáé a főszerep. A piaci szféra szerepe különösen jelentős Franciaországban, Németországban és Angliában (Simon, 2005; Pallo, 2010).

A fogvatartottak által végzett munka kötelezettségként-, avagy jogként való felfogása mellett a börtönmunkáltatás másik fontos dimenziója a fogvatartottak jogi státusza, az elvégzett munkáért járó díjazás, valamint a keresmény feletti rendelkezés kérdése. A legtöbb országban esetében a fogvatartottak nem tartoznak a munkajog hatálya alá, ezzel összefüggésben díjazásuk is messze elmarad a piaci bérek színvonalától, miközben jellemző gyakorlat az is, hogy a fogvatartottak keresményének számottevő részét a büntetés-végrehajtási a tartáshoz való hozzájárulás címén levonja, bizonyos hányadát pedig a szabaddulás időpontjáig zárolja. (Lőrincz-Nagy, 1997; van Zyl Smit-Dünkel, ([1999] 2018a)

Egy 1996-ban végzett összehasonlító kutatás szerint a munkáltatásban részt vevő fogvatartottak javadalmazása a vizsgált országok többségében nem érte el a legalacsonyabb fizetésű kategóriába sorolt börtöntisztviselők átlagbérenek 10%-át. Ez az arány csak Belgium, Svédország, Horvátország, Dánia és Franciaország esetében emelkedett 10% fölé. (Juhász, 2001; Walmsley, 1997) A 2000-es évek közepének adatai alapján a fogvatartottak napi átlagbére Finnországban, Spanyolországban és Németországban 6,3-10,6 euró, Franciaországban 13,2 euró, Svédországban és Ausztriában pedig 36-37,5 euró körül mozgott. (Kantorowicz-Reznichenko, 2015; Pallo, 2010; Shea, 2007) A fogvatartotti munkadíjak mértékét sok esetben egy meghatározott bérszint szerint indexálják, jellemzően a minimálbérhez viszonyítva határozzák meg. A fogvatartottaknak járó minimum-fizetés Katalóniában a minimálbér 100%-ában van meghatározva (Pallo, 2010). Luxemburgban a minimálbér 50%-át, Franciaországban pedig hozzávetőlegesen 20-45%-t teszi ki a fogvatartottak keresménye (AJB, 2012)

Németországban a fogvatartottak keresményét az 1970-es évek folyamán a nyugdíjbiztosítási rendszer járulékfizetőinek átlagbérehez viszonyítva, annak 5%-ban határozták meg (Shea, 2007), ez az érték 2001-re 9%-ra módosult. Az osztrák szabályozás a dolgozó fogvatartottak bérszintjét a szakképzetlen fém munkások átlagkeresetéhez köti (Pilgram, 1999; Pallo, 2010) Nincs azonban részletes információ arra vonatkozóan, hogy a keresménye felett a fogvatartott részben vagy egészben maga rendelkezik-e, illetve, hogy azt adott esetben pontosan milyen levonások terhelik. Annyi azonban mindenképpen megállapítható, hogy azokban az országokban, ahol a fogvatartotti keresmények minimálbérhez vagy piaci bérekhez való közelítése figyelhető meg (például: Ausztria, Románia), ott sok esetben a fogvatartási költségekhez való hozzájárulás megkövetelt mértéke is jóval magasabb.

Egy 2015-ben készült, három európai országot érintő kutatás szerint Belgiumban a fogvatartottak a keresményük teljes egésze felett, Portugáliában annak 25%-a, Romániában pedig 36%-a felett rendelkezhetnek szabadon. Romániában a keresmények 4%-át, Portugáliában pedig 25%-át kell a szabadulási alapon elkülöníteni. A belga és a portugál büntetés-végrehajtás nem követeli meg a fogvatartási költségekhez való hozzájárulást, Romániában azonban ezen a jogcímen a fogvatartottak keresményének 60%-át (Neves-Reis-Leitao, 2015), Ausztriában pedig a 75%-ét vonja el az állam (Pallo, 2010).

Hasonló gyakorlat volt érvényben Franciaországban is, ahol a fogvatartottaknak hetente 11,5 Euroval kellett hozzájárulniuk a fogvatartási költségekhez, ez a gyakorlat azonban a 2003-as évet követően megszűnt (Shea, 2007). 2004-től Franciaországban a fogvatartottak 200 Euro feletti keresményét 25-30%-os mértékben adó- és járulékfizetési kötelezettség terheli, ezenkívül kötelező a keresmény 10%-ának elkülönítése a szabadulást követő időszakra (Pallo, 2010). A német büntetés-végrehajtási jogszabály szintén rendelkezik a fogvatartási (például elhelyezési és élelmezési) költségekhez való hozzájárulás szükségességéről, az gyakorlatban azonban a keresmények kifejezetten alacsony voltára való tekintettel az állam eltekint ettől a kötelezettségtől és előnyben részesíti az elvonás, illetve elkülönítés egy jogalapjait (például: szabadulási alap, gyermektartási kötelezettség, keresmény szabad felhasználása) (Shea, 2007; Pallo, 2010).

A javadalmazás és a keresmény feletti rendelkezés kérdésének megítélését tovább bonyolítja, hogy a fogvatartottak munkavégzése jellemzően nem munkaviszony keretében zajlik. A fogvatartott nem munkavállaló, a keresménye nem munkabér, amelynek mértékére ezáltal az ország munkajogi szabályai sem vonatkoznak. Ennek másik kapcsolódó következménye, hogy a fogvatartottakra ezáltal a munkajogi és szociális védelem is csupán annyiban terjed ki, amennyiben azt a nemzeti büntetés-végrehajtási törvények megszabják (Pallo, 2010; AJB, 2012). Ami a munkafeltételeket és -körülményeket illeti, a fogvatartottak napi munkaideje jellemzően minden országban 5 és 8 óra között mozog (Juhász, 2001). A fizetett szabadság biztosítása, valamint a társadalombiztosítás egyes elemeire való jogosultság tekintetében azonban jelentősen eltérnek az egyes országok gyakorlatai, miközben az érdemi összehasonlítást lehetővé tevő adatok sem állnak rendelkezésre. Az alapvető jogok biztosának 2012-ben készült jelentéséből tudhatjuk, hogy az Európa Tanács huszonkét tagállama biztosít hozzáférést a fogvatartottak számára a nyugdíjrendszerhez, tizenkét tagállam esetében a fogvatartottak nem szereznek jogosultságot az öregségi nyugdíjhoz, míg 5 ország feltételekhez köti ezt a jogosultságot (AJB, 2012)

Összegzés

A fentiekben vázolt rövid áttekintés elsősleges célja volt, hogy a fogvatartotti munkáltatás területét összehasonlító jelleggel tárgyaló munkák alapján egyfajta keresztmetszeti képet nyújtson az európai börtönmunkáltatási rendszerek működésének legfontosabb aspektusairól, közös és egyedi sajátosságairól. A kitekintés két időszakot érintett, az 1950-es évek közepét, illetve az 1990-2000-es éveket. A fentiekben bemutatott, távolról sem teljeskörű kitekintés alapján összegzésképp megállapítható – egyben jövőbeli további kutatások leendő hipotéziseként megfogalmazható – hogy a fogvatartotti munkáltatáshoz társuló dilemmák látszólag meglehetősen hasonló kulcskérdések körül összpontosulnak mind a különböző büntetés-végrehajtási rendszerek, mind pedig az egyes korszakok tekintetében. E dilemmák közé sorolhatjuk egyebek mellett (1) a büntetés-végrehajtási intézetben végzett munka jogként, avagy kötelezettségként való megközelítésének feszültségét, a munkalehetőségek biztosításának, a munkaformák meghatározásának, illetve a szervezeti-működési és gazdálkodási keretek kialakításának kihívásait, valamint (3) a fogvatartottak jogi helyzetének, díjazásának vagy éppen a társadalombiztosításhoz való hozzáféréseinek kérdéseit.

Felhasznált irodalom

AJB (2012). Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-2551/2012. számú ügyben.

Burik, Mónika (2010). *A magyar és külföldi büntetés-végrehajtási intézetek pénzügyi és gazdasági tevékenységének összehasonlítása*. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem. Doktori értekezés.

Dünkel, Frider – van Zyl Smit, Dirk (Szerk.) ([1999] 2018a). Conclusion. Prison Labour – Salvation or Slavery? In Dünkel, F – van Zyl Smit, D. (Szerk.), *Prison Labour: Salvation or Slavery? International perspectives* (pp. 313–334). Abingdon: Routledge.

Dünkel, Frider – van Zyl Smit, Dirk (Szerk.) ([1999] 2018a). *Prison Labour: Salvation or Slavery? International perspectives*. Abingdon: Routledge.

Juhász, Zsuzsanna (2001). Dolgozni kell(ene). A börtönmunka néhány aspektusa nemzetközi kitekintésben. *Börtönügyi Szemle*, 20(1), 11–26.

Kantorowicz-Reznichenko, Elena (2018). Reducing Prison Costs Through Prison Labour: A Law and Economics Approach. *SSRN Electronic Journal*, (January 2015). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2858873>

Kövér Ágnes (1994). Munkáltatás a büntetés-végrehajtásban - történeti tapasztalatok és nemzetközi összehasonlítás - a jelenlegi honi reformtörekvések tükrében. *Kriminológiai És Kriminálstatisztikai Évkönyv*,

187–226.

- Kövér, Ágnes (1993). Foglalkoztatás. Kérdőjelek itthon. Nemzetközi gyakorlat. *Börtönügyi Szemle*, 12(4), 41–50.
- Lőrincz, József – Nagy, Ferenc (1997). *Börtönügy Magyarországon*. Budapest: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága.
- Maculan, Alessandro – Ronco, Daniela – Vianello, Francesca (2013). *Prison in Europe: overview and trends*. European Prison Observatory. <http://www.prisonobservatory.org/upload/PrisoninEuropeOverviewandtrends.pdf>
- Nagy, Ferenc (1990). Hungary. In Dünkel, Frider – van Zyl Smit, Dirk (Szerk.) ([1999] 2018). *Prison Labour: Salvation or Slavery? International perspectives*. Abingdon: Routledge. 105-114.
- Neves, Pedro; Reis, Susana; Leitao, T. (2015). *Prison work models critical review. Prison Work Comparion Framework*. Ecopris. https://www.europris.org/wp-content/uploads/ECOPRIS_O1_PrisonWorkFramework_final.pdf
- Pallo, József (2010). Az elítéltek foglalkoztatása az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban. *Börtönügyi Szemle*, 29(4), 35–58.
- Pilgram, Arno ([1999] 2018). Austria. In Dünkel, F – van Zyl Smit, D. (Szerk.), *Prison Labour: Salvation or Slavery? International perspectives* (pp. 313–334). Abingdon: Routledge.
- Shea, Evelyn (2007). *Why work? A study of Prison Labour in England, France and Germany*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Simon, Gabriella (2005). A börtönvállalatok helyzete. *Börtönügyi Szemle*, 24(4), 93–98.
- Tak, Peter J. P. – Manon Jendly (Szerk.) (2008). *Prison Policy and Prisoners' Rights*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- UN (1955). *Prison Labour*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- Walmsley, Roy (1997). *Prison Populations in Europe and North America*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations.

